

PROSESSIOIKEUDEN TUTKIMUKSEN VAIKUTTAVUUS

Vaikuttavuus on poliittisesti latautunut käsite. Käsite otettiin käyttöön New Public Management -politiikan iskusanaksi, jolloin sillä perusteltiin kaikenlaisia tehostamisvaatimuksia. Vaikuttavuus sai käsitteenä näin pahan rasisitteen: siitä muodostui kontrollin ja mittaamisen synonyymi. Tämä on syytä muistaa myös, kun käsite siirretään oikeuspolitiikan ja tutkimuksen maailmaan. Sen käyttäminen tutkimuksesta puhuttaessa epäilyttää eniten. Tutkimuksesta puhuttuna vaikuttavuus ei kerro mitään tutkimuksen laadusta: huono tutkimus saattaa voi vaikuttaa suuresti, hyvä tutkimus taas jäädä ilman mitattavaa vaikutusta. Vaikuttavuudesta ei saisi sitä paitsi lainkaan puhua ilmoittamatta, mitä vaikutuksen muotoa ajatellaan, keneen se kohdistuu tai mitä vaikutuksesta (jos sellainen havaitaan) seuraa.

Vaikuttamisen mittaaminen on jo ongelma sinänsä: mitä mitataan, miltä ajalta mitataan ja millä mittareilla mitataan. Vaikuttavuuden käyttäminen tutkimuksen arvioinnissa sisältää myös sisäsyntyiset vaaransa. Se saa tutkijat valitsemaan sellaisia teemoja ja aiheita, joissa syntyy mitattavaa vaikutusta. Ilmiötä kutsutaan multitask syndroomaksi, joka on yleinen ilmiöä inhimillisessä käyttäytymisessä. Ei ole siis syytä uskoa, että se ei rasittaisi tutkimusta. Jos ja kun tutkimuksen (tarkkaan ottaen sen tulosten) vaikuttavuudesta palkitaan, saadaan juuri sellaista tutkimusta, joka näkyy niissä mittareissa, joilla vaikuttavuutta arvioidaan. Tutkimus voi tietenkin olla hyvinkin vaikuttavaa tavalla, jota mittarit eivät tunnista.¹ Vaikuttavuus voi myös ohjata tiedepolitiikkaa tavalla, joka ei pitkällä tähtäimellä ole tutkimukselle hyväksi.

Oikeustieteessä vaikuttavuusmittareita voidaan perustella monia tieteenaloja helpommin. Tutkinnot, kuten OTM-perustutkinto antavat valmiuksia lakimiehen tehtäviin. Lakimiehen tehtäviin taas tarvitaan oikeustieteen tuottamaa tietoa. Ei siis ole kohtuutonta kysyä, miten tutkimus vaikuttaa oikeuden järjestelmässä. Ehkä voidaan jopa väittää, että vaikuttavuusarviot ovat paikallaan erityisesti prosessioikeuden tutkimuksen kohdalla: muodostaahan ”prosessuaalinen” osaaminen lakimiehen ammattitaidon

---

¹ Tutkimuksen vaikuttavuuden mittareilta toki edellytetään näkyvyyttä ja ”objektiivisuutta”, mistä esimerkkinä ovat niin sanotut viittausindeksit. Ne ovat kaikkea muuta kuin luotettava vaikuttavuuden mittari. Tutkimus voi yksinkertaisesti olla niin huono, että siihen viitataan varottavana esimerkkinä (’näin tutkimusta ei tule tehdä’). Viittausindeksien käyttämisen selittääkin niiden helppokäyttöisyys: viittausten määrä kun on nopeasti laskettavissa, eikä lopputulosta voi vähällä kiistää.

ytimen.² Tutkija ei saa kuvitella liikoja tutkimusten vaikutuksista. Moni tutkija ajattelee, että hänen yksittäinen tutkimuksensa muuttaa maailmaa. Vaikka oikeuskulttuurimme on pieni, näissä odotuksissaan hän poikkeuksetta pettyy. Oikeustiede on traditioon tukeutuva tiede, mistä johtuen sen sisäinen inertia on mustan aukon luokkaa. Tieteellistä maailmankuvaa ei muuteta yhdellä monografialla ja vielä vähemmän yksittäisellä artikkelilla. Tutkimus muuttuu vain vähitellen, kun uutta, aikaisempaa ajattelua kyseenalaistavaa tutkimusta jatkuvasti julkaistaan.³ Jos tutkimuksen suuntautumista, lähestymistapoja tai tutkimusmenetelmiä halutaan syvällisesti uudistaa, siihen vaaditaan joko tutkimusohjelma tai tutkimuksellinen konsensus. Suomalaisessa oikeustieteessä on nähty tällaisia tieteellisiä kvanttihyppyjä, osa sisäsyntyisiä, valtaosa uudesta lainsäädännöstä tai kansainvälisistä vaikutteista vauhtia saavia. Uusi lainsäädäntö ei välttämättä tuota uudenlaista tutkimusta: se tarjoaa vain uuden kohteen vanhoille lähestymistavoille ja tutkimusmenetelmille. Vuoden 1993 alioikeusuudistus ja vuoden 2005 maakaariuudistus ovat tästä esimerkkejä.

Näillä varauksilla voidaan sanoa, että prosessioikeudellisen tutkimuksen vaikuttavuus vaihtelee sen mukaan, mitä vaikutusta kulloinkin tarkastellaan, toisin sanoen onko kysymys vaikutuksesta oikeuspolitiikkaan, lainvalmisteluun, myöhempään oikeustieteelliseen tutkimukseen, oikeuskäytäntöön vai oikeudellisten toimijoiden asenteisiin tai työtapoihin. Oikeuspoliittisesta vaikutuksesta on helppo sanoa, että se jäi 1990-luvulla vähäiseksi. Prosessilakien suuret uudistukset tehtiin ilman, että tutkimus olisi antanut niihin mainitsemisen arvioista tukea. Enintään voidaan sanoa, että uudistuksia odoteltiin ja toivottiin. Tässä suppeassa merkityksessä perinteinen tutkimus oli uudistushenkistä joskaan ei ehkä niinkään uudistusmyönteistä. Esimerkkeinä ovat vuoden 1993 alioikeusuudistus, vuoden 1997 rikosprosessin uudistus ja niitä seuranneet lainkäytön osittaisuudistukset. Myös siirtyminen niin sanottuun sovittelukulttuuriin tapahtui ilman tutkimuksen – ja itse asiassa myös ilman lainsäädännön – tukea. Asenteet tuomioistuimissa ”vain” muuttuivat, ja tuomarit alkoivat tehdä asioita toisella tavalla kuin ennen.⁴ Intensiivinen ja korkeatasoinen sovittelututkimus, joka on osa vaihtoehtoisen riidanratkaisun tutkimusta,

² ”Kirjat jotka muuttivat maailmaa” -teokseen ei ole päässyt yhtään juridista kirjaa. Viimeinen tieteellinen kirja, jolle tämä kunnia annetaan, oli Keynesin vuonna 1936 ilmestynyt ”Työllisyys, korko ja raha”. Ks. Taylor 2008 s. 283.

³ Ks. Kuhn 1994.

⁴ Haavisto 2002 s. 15. Tutkimuksessa on huomautettu, että lainsäädännölliset muutokset olivat kosmeettisia. Vanhakin laki olisi sallinut modernin sovittelukulttuurin, eikä uusi laki (eli vuoden 1993 uudistus) pakottanut siirtymään.

pystyi ajallisen viiveen takia ainoastaan reagoimaan muutokseen, eli analysoimaan sen perustaa, syntyneitä käytäntöjä ja kehityslinjoja.

Havainto ei yllätä. Vuosikymmenet vallalla ollut lainopillinen tutkimustraditio ei ylipäättään tuottanut sellaista tietoa, joka olisi antanut perustavanlaatuisille uudistuksille kunnollista tukea. Sitä paitsi lainsäätäjän ”neuvomista” vierastettiin, prosessilakien ”kehittäminen” ei yksinkertaisesti kuulunut prosessioikeuden tutkimuksen sisäistettyyn toimenkuvaan. Totta on, että myöhemmissä ja enimmäkseen sekundäärissä osittaisuudistuksissa puututtiin herkästi sellaisiin epäkohtiin, jotka prosessioikeuden tutkimus oli pannut merkille. Tosin siitä, mistä uudistusimpulssi oli alun perin lähtöisin, voidaan kiistellä. Moni seikka viittaa siihen, että tutkimus poimi ja poimii mainitsemansa epäkohdat tavallisesti tutkijoiden kontakteista käytäntöön, pääsääntöisesti tuomareihin tai asianajajiin. Tuomareiden ja asianajajien etujärjestöillä oli kuitenkin omat kanavansa, joilla ne välittivät mielipiteensä oikeuspolitiikan päätöksentekijöille ja lainvalmistelijoille. Järjestöt eivät toisin sanoen tarvinneet siihen tutkimuksen apua. Osauudistustenkaan valmisteluaineistosta ei löydy viittauksia oikeustieteelliseen kirjallisuuteen. Viittausten puuttuminen on tulkittavissa merkiksi siitä, että tutkimus ei tällöinkään ollut keskeinen vaikuttaja, vielä vähemmän prosessioikeuden tutkimus toimi uudistusten moottorina tai edes katalysaattorina. Viittausten niukkuus toki selittyy muullakin tavalla. Lainvalmistelua ja etenkin hallituksen esityksiä ei haluttu raskauttaa laajoilla katsauksilla tehtyyn tutkimukseen. Samoin toimivat myös tuomioistuimet: korkein oikeus esimerkiksi siirtyi systemaattisemmin viittauskäytäntöön vasta 2010-luvun lopulla.

Oma kysymyksensä on, tuleeko tutkimuksen vaikuttavuudeksi katsoa myös se kontribuution, jonka prosessioikeuden tutkijat antavat lainsäädäntöön joko osallistumalla lakien valmisteluun. Totta on, että tutkijat tuovat mukanaan tieteellisen osaamisensa ja mahdolliset oikeuspoliittiset tavoitteensa. Vastaus olisi näin myöntävä. Prosessioikeuden tutkijoiden intensiivinen mukanaolo lainvalmistelussa on ollut kuitenkin vähäistä.⁵ Asiantuntijoina eri työryhmissä

⁵ Totta on, että joissakin tutkimuksen arvioissa tutkijoiden asiantuntijaroolia lainvalmistelussa pidetään arvossa ”yhteiskunnallisena vaikuttamisena”. Ks. University of Turku: peer-evaluation report 2022 s. 4.

Asiantuntijakuulemisten vaikuttavuutta lainvalmisteluun ei pystytä verifioimaan. Lakiehdotuksissa ei ole tapana kertoa, kuka henkilö on vaikuttanut linjauksiin. Lakien sisältö joskus muuttuu eduskunnan valiokuntakäsittelyssä, mutta niitäkään muutoksia ei henkilöidä. Oli niin tai näin, prosessilainsäädännössä hallituksen esitykset toteutuvat yleensä sellaisenaan, joten kaiken kaikkiaan asiantuntijakuulemisten merkitys ei voi olla suuri. Sitä paitsi prosessioikeuden tutkija on tavallisesti vain yksi lukuisista kuultavista asiantuntijoista, eivätkä he ole tunnettuja kriittisyydestään myöskään lainvalmistelussa. Vaikka lainsäätäjän tahtoa kunnioitetaan (mikä on ollut tyypillistä prosessioikeuden tutkimukselle ennen 2000-lukua), asenne ei sinänsä olisi este oikeuspoliittiselle kriittisyydelle. Lakia

ja valiokunnissa tutkijat kyllä silloin tällöin esiintyvät. He yleensä myötäilevät yleisiä linjauksia ja puuttuvat vain enemmän taio vähemmän teknisiin yksityiskohtiin. Tunnettua sitä paitsi on, että lakien eduskuntakäsittelyssä lakeihin tulee pienehköjä ja yleensä teknisiä korjauksia. Lainvalmistelu ja vielä suuremmassa määrin eduskuntakäsittely eivät jätä tilaa lähtökohdat kiistäville ehdotuksille.

Tiedeyhteisössä tutkijoiden osallistuminen lainvalmisteluun jakaa mielipiteitä. Yhtäältä sitä kannatetaan: näin tutkimustieto välittyy lainvalmisteluun. Toisaalta taas osallistuminen vie aikaa tutkimukselta. Vakava huolenaihe on kuitenkin roolien sekoittuminen: tutkijoiden laaja mukanaolo helposti tukahduttaa perustavanlaatuisen kritiikin, koska osallistuvat tutkijat samastuvat hankkeeseensa. Tutkijasta tulee tavallaan uudistuksen tarpeellisuuden ja laadun takuumies.⁶ Tästä syystä moni katsoo, että oikeustieteen tutkijoiden tulisi vältellä kiinteää mukanaoloa lainvalmisteluhankkeissa. Erityisen huonosti osallistuminen sopii sellaiseen tutkimusperinteeseen, joka vaatii lainsäätäjän tahdon kunnioittamista. Näin osallistuva tutkija pystyy joskus kiteyttämään näkemyksensä laiksi ja saa tuekseen lainsäätäjän arvovallan.

Jos prosessioikeuden tutkimus ei näytä menestyneen oikeuspoliittisena vaikuttajana, se menestyi hyvin, kun puhutaan oikeudellisista käytännöistä. Vaikka suoranaista tutkimustietoa ei ole, epäsuoraa näyttöä vaikutuksesta kertyy, vaikka se ei monen mielestä ehkä näyttökynnystä ylitä. Kirjallisuuden merkitystä oikeudellisissa käytännöissä osoittaa jo, millaista oikeustieteellistä kirjallisuutta ja tässä nimenomaan prosessioikeudellista kirjallisuutta julkaistaan. Erilaisia yleisesityksiä ja käsikirjoja on ilmestynyt ja edelleen ilmestyy runsaasti. Lisäksi kirjat kustannetaan kaupallisesti, mikä ei suinkaan ole oikeustieteellisessä kirjallisuudessa itsestään selvyys.⁷ Kirjat myös pääsevät kunnioitettaviin – tai ainakin oikeustieteessä harvinaisiin – painosmääriin. Tutkimuksen vaikutus oikeuskäytäntöön näkyy toki muuallakin. Esimerkiksi korkeimman oikeuden prosessioikeudellisissa ennakkoratkaisuissa on epätavallisen usein viittauksia prosessioikeudellisiin perusteoksiin. Toinen asia on, että korkeimman oikeuden viittauskäytäntöjä on helppo arvostella. Viittaukset ovat pinnallisia ja sattumanvaraisia: joskus

---

laadittaessa ja käsiteltäessä mitään lainsäätäjän tahtoa ei ole vielä tuotu julki. Lainsäätäjän tahdon kunnioittaminen toki helposti johtaa myös demokraattisten prosessien kunnioittamiseen.

⁶ Ks. jäljempänä luku 11. Tutkimukselta on odotetaan oikeuspolitiikassa yhtäältä tukevaa, toisaalta vahtikoiramaista roolia. Selvä on, että jälkimmäinen rooli ei kestä tiivistä mukanaoloa lainvalmistelussa.

⁷ Juridisen kirjallisuuden julkaisukanavista ks. edellä luku 4.

myös aikaisempaa tutkimusta tulkitaan tavalla, joka yllättää tutkimuksen tekijän.⁸

Sen sijaan on epävarmaa, vaikuttaako tutkimus (tai yleisemmin kirjallisuus) siihen, että tuomioistuimissa otetaan käyttöön uusia ja periaatteessa parempia tulkintoja. Tätä on oikeastaan syytä epäillä. Tuomioistuinten ratkaisuissa viitatu lähteet ovat yleensä yleisesityksiä tai oppikirjoja, kun taas niin sanottuihin primäärilähteisiin harvoin viitataan. Yleisesitysten ja oppikirjojen kannanotot taas ovat vakiintuneita, jonkun mielestä konservatiivisia. Sitä paitsi ”edistyksellinen” tutkimus pääsee harvemmin ratkaisujen perusteluihin. Se ehkä selitty osaksi sillä, että tällainen tutkimus on yleensä uutta eikä sitä ole vielä noteerattu oikeudenalan standarditeoksissa. Joskus näytöksi tutkimuksen maineesta ja yhteiskunnallisesta impaktista on nostettu hieman huvittavia argumentteja kuten se, että oikeustieteellisen tiedekunnan tutkijat (joskaan ei yksilöidysti prosessioikeuden) ovat tulleet nimitetyiksi ylimpien oikeusasteiden tuomareiksi.⁹ Kokonaisuutena näyttää joka tapauksessa siltä, että prosessioikeuden tutkimus panee merkille ja legitimoit tapahtuneet oikeudellisten käytäntöjen muutokset. Tutkimus ei toisin sanoen vaikuta muutokseen eikä yritäkään ajaa niitä.

Korkeimman oikeuden ratkaisujen kirjallisuusviitteet eivät tietenkään anna täyttä kuvaa siitä, miten tutkimus vaikuttaa oikeudellisiin käytäntöihin, työtapoihin, rutiineihin ja asenteisiin. Hyvin harva oikeudenkäynti tuottaa korkeimman oikeuden ratkaisun. Näin on mielekkäämpää kysyä, miten prosessioikeuden tutkimus vaikuttaa esimerkiksi käräjäoikeuksien käytäntöihin. Tutkimustietoa vaikutuksesta tai sen puuttumisesta ei ole, mutta kovin todennäköisenä vahvaa vaikutusta ei voi pitää. Tutkimuksessa käytetään hyvin vähän empiiristä aineistoa. Siitä päätellen tutkijat eivät tunne tuomioistuinten työtapoja eivätkä osaa ehdottaa niihin parannuksia. Sitä paitsi näyttää, kuten edellä todettiin, hieman siltä, että tutkijoiden valtaosa sopeuttaa tulkintansa vastaamaan oikeudellisia käytäntöjä (jos niistä on tietoa) eikä katso asiakseen niitä arvostella. Joissakin tuomioistuinhistorioissa kuvataan työtapojen uudistumista kyseisessä tuomioistuimessa.¹⁰

Kuvauksista päätellen tehokkaat (=työtä säästävät) työtavat pitkällä tähtäimellä voittavat joko tutkimuksen siunauksilla tai ilman sitä. Kyynikko

⁸ Ks. esimerkiksi Helin 2017 s. 45. Hän myös huomauttaa, että tutkimuseettiset periaatteet eivät tuomioistuinta velvoita eivätkä ne ole sidottuja oikeustieteen metodinormeihin. Tämä myös näkyy. Viittaukset ovat sattumanvaraisia ja pitkälti eklektisiä.

⁹ University of Turku: peer-evaluation report 2022 s. 4. Asia erikseen on, todistavatko nimitykset pikemmin kyseisten henkilöiden vai tiedekunnan maineesta.

¹⁰ Ks. Aarnio 2012 s. 151

sanoisi jatkoksi, että työtä lisäävät työtavat harvoin yleistyvät, vaikka prosessioikeuden tutkimus niitä kuinka suosittelisi.

Voidaan kysyä, onko uudempi prosessioikeuden tutkimuksen suuntaus tuonut sille lisää vaikuttavuutta. Hämmästyttävää on, että näin ei näytä tapahtuneen. Uuden tutkimuksen kausi ei toisin sanoen ole lisännyt tutkimuksen vaikuttavuutta lainsäädännössä. Oudoksi tämän tekee se, että konfliktinhallinnan tutkimus asetti alusta alkaen prosessilakien ”kehittämisen” tavoitteekseen. Tässäkin syyt jäävät hämäräksi. Ehkä ehdotetut linjaukset olivat liian radikaaleja, ehkä suurten uudistusten aika on prosessioikeudessa ohitse. Uusi ”sadan vuoden hiljaisuus” siis olisi koittamassa.¹¹ Yksi selitys on, että uusi tutkimus on yksinkertaisesti liian uutta vaikuttaakseen oikeuspolitiikkaan. Vaikka uudet tutkimuslinjat käynnistyivät vuosituhannen vaihteessa, näkyviä tuloksia ne alkoivat tuottaa vasta seuraavilla vuosikymmenillä. Sitä paitsi kannattaa muistaa, että vuoden 1993 alioikeusuudistuksen valmistelu vei lähes vuosisadan. Tehty työ halutaan luonnollisesti käyttää hyväksi jatkovalmistelussa. Prosessilainsäädännössä vaikuttava inertia voi lisäksi olla vahvempaa kuin aineellisessa lainsäädännössä. Tosin tämä selitys kaatuu siihen, että hallintolainkäytössä kokonaisuudistusten välillä oli vain neljännesvuosisata, eli vuoden 1996 hallintolainkäyttölaista vuoden 2019 lakiin oikeudenkäynnistä hallintoasioissa. Toki on muistettava, että lait rakentuvat samalle logiikalle, vuoden 2019 laki on niin sanottu uusi vanha laki.

Kaikki viittaa siihen, että tutkimuksen ja tutkijan vaikutus on jatkossakin varsin vähäinen. Lakihankkeita hän ei pysty käynnistämään: tavallisin lainvalmistelun syöte tulee hallitusohjelman kirjauksista. Ilman sitä hanke ei etene edes esiselvityksiin. Totta on, että lakihankeisiin kuuluu säännönmukaisesti lain vaikutusten ennakkollinen ja jälkikäteinen arviointi. Yhtäältä valitellaan, että vaikutusarviointien tekemistä ja tehokkuutta heikentää ”oikeanlaisen” tutkimustiedon puute. Toisaalta taas tunnustetaan, että tällaisenkin tutkimustiedon käyttäminen jää usein lainvalmistelijan oman aktiivisuuden, osaamisen ja verkottumisen varaan. Sitä paitsi poliittiset tahtotilat voivat muodostaa esteen ”oikeanlaisenkin” tutkimustiedon käytölle.¹² Lainvalmistelun odotukset vaikuttavat nekin matalilta, mikä näkyy oikeudenkäytön kehitystyöryhmän arviomuistiosta. Muistio korostaa lukuisia kertoja ”tutkimustiedon” välttämättömyyttä suunnittelun ja kehittämisen pohjana. Tutkimustieto kuitenkin viittaa selkeästi empiiriseen tietoon. Prosessioikeus mainitaan muistiossa vain kerran ja silloinkin

¹¹ Ks. edellä luvut 2 ja 3.

¹² Näin ennakkointi ja tulevat sukupolvet 2022 s. 129 ja 166.

tuomioistuinharjoittelun yhteydessä. Harjoittelupaikkoja on niin vähän, että opiskelijat kilpailevat tiedekunnissa pääsystä prosessioikeuden graduryhmiin – mikä onkin totta. Rivien välistä on luettavissa, että prosessioikeuden tutkimukselta ei odoteta kontribuutiota oikeudenkäytön kehittämiseen. Vanhojen kokemusten valossa näin voitiin sanoa, mutta uutta tutkimusta ajatellen myönteisempi asenne olisi paikallaan.

Varsinaista syrjintää prosessioikeuden tutkimus ei tässä suhteessa koe: samalla tavalla suhtaudutaan muiden oikeudenalojen ”kehittävään” tutkimustyöhön. Sääntelyteorian tutkimus on osoittanut, että lainsäädäntö on huomattavan vastahakoinen ottamaan vastaan ulkopuolisia vaikutteita, oli niiden alkuperä mikä tahansa.¹³ Oikeuspolitiikassa vaikuttaa niin sanottu status quo -harha. Aikaisemmasta sääntelystrategiasta pidetään kiinni, vaikka toinen sääntelystrategia olisi tarkoituksenmukaisempi. Tämä huomautus liittyy kiinteiden ja joustavien sääntöjen vaihteluun, mutta se on selvästikin yleistettävissä. Voidaan sitä paitsi sanoa, että prosessilainsäädännössä status quo -harha vaikuttaa erityisen tehokkaasti, koska tähän lainsäädäntöön ei kohdistu sellaista poliittista painetta, jonka kohteena esimerkiksi sosiaalilainsäädäntö on.

Takana voi tietenkin olla eräänlainen suutari pysyköön lestissään -ajattelu: oikeustieteen tutkimuksen tehtävä on ”selvittää” jo säädettyjä lakeja, tuomioistuinten niitä tulkita, ja oikeuspoliittisten päättäjien asia suunnitella tulevaisuuden lainsäädäntöä. Staattisissa oloissa työnjako nähtävästi osoittautui varsin toimivaksi, nopean muutoksen oloissa sen perusheikkous, lainsäädännön putoaminen yhteiskunnallisen ja sosiaalisen kehityksen kyydistä, näkyy. Oikeudenkäytön järjestelmät toimivat yhä huonommin. Se taas johtaa välillä oikeutettuihin, välillä ennenaikaisiin toteamuksiin ”oikeudenkäynnin kriisistä”. Kriisi ei tietenkään ole sellainen oikeudenkäynnin kriisi, joka olisi poistettavissa prosessilain harkituilla muutoksilla. Kriisi tuntuu olevan yleisempi oikeuksiin pääsemisen kriisi, joka rasittaa koko oikeusjärjestelmää. Näin myös aineellisen lainsäädännön legitimizeetti alkaa hajota: mitä hyötyä on lainsäädännöstä, joka jää lakikirjan sivuille.

Tässä tutkimuksessa ei oteta kantaa siihen, mikä on prosessioikeuden opetuksen vaikuttavuus. Se voidaan olettaa suureksi. prosessioikeus ja sen sisaroppiaine insolvenssioikeus ovat hyvin suosittuja opiskelijoiden keskuudessa. Syventäjien opintojen projektit, eri tasoiset harjoitusseminaarit, valinnaisten opintojen kurssit sekä niin sanotut käytännön taitojen kurssit ovat tavallisesti täynnä viimeistä paikkaa myöten. Suosio on helppo selittää.

¹³ Ks. esimerkiksi Kalle Määttä 2010 s. 46.

Prosessioikeuden merkitys juristien työtehtävissä tiedetään, ja opetuksen kosketuspinnat käytäntöön ovat monipuoliset, tosin niiden ylläpitäminen ja kehittäminen työllistävät lisää harvalukuisia tutkijoita. Lisäksi prosessioikeuden opinnot otetaan painotetusti huomioon pääsyyssä tuomioistuinharjoitteluun. Ongelma on siinä, että samoja voimavaroja – eli käytännössä samoja henkilöitä - käytetään sekä tutkimukseen että opetukseen. Jos tutkimukselta vaaditaan vaikuttavuutta, siihen on kohdistettava voimavaroja; jos taas pyritään opetuksen vaikuttavuuteen, samat henkilöt on ohjattava siihen. Yhtäläiseen panostukseen voimavarat eivät riitä. Oppiaineen henkilökuntaa on karsittu kovalla kädellä¹⁴, opetuksen rasittavuus on vuosi vuodelta kasvanut, erikseen rahoitettuja tutkimushankkeita ei ole onnistuttu luomaan, ja akatemiaprofessorien kaltaisesta lisäresurssista on enintään haaveiltu. Tosin voimavarojen institutionaalista ja notorista niukkuutta kompensoi se työpanos, jonka opetuksessa pro bono -periaatteella eli ilmaiseksi mukana olevat käytännön lakimiehet antavat. Tällaiseen satunnaiseen työvoimaan ei kuitenkaan saisi luottaa liikaa.

Opetukseen käytetty aika ei tietenkään ole tutkimuksenkaan kannalta hukattua aikaa: vanhan totuuden mukaan ”opettamalla opimme”. Opetus tuo virikkeitä tutkimukseen, ja erityisen antoisia ovat seminaarien, ehkä eniten syventävien opintojen seminaarien keskustelut. Seminaarista ei kuitenkaan ole sinänsä eli ilman syntyvää keskustelua hyötyä: keskustelematon seminaari tuo didaktisilta ansioiltaan mieleen huonon massaluennon. Kunnolliseen keskusteluun ei aina päästä, eikä syy ole, kuten usein kuvitellaan, pelkästään seminaaria vetävässä opettajassa. Kokeneet opettajat ovat päinvastoin väittäneet, että ”opiskelijat eivät tee työtä sen hyväksi, että keskustelut onnistuisivat”.¹⁵ Tämä tuntuu pitävän varsin hyvin paikkansa oikeustieteen opetuksessa, kun kysymys on Helsingin yliopistosta. (Mieli on toki henkilökohtainen, koska tutkimustietoa seminaarien keskusteluvolyymistä ei ole). Moni opettaja turvautuukin ”Jutikkalan metodiin” (se on saanut nimensä professori Eino Jutikkalan tavasta), jossa jokainen osanottaja pakotetaan sanomaan jotain kriittistä kuullusta alustuksesta. Se

¹⁴ Monet tutkimuksen vähäisyyttä moittivat ajattelevat, että esimerkiksi Helsingin yliopistossa prosessioikeudessa on kolme professori, kaksi päätoimista assistenttia ja vielä yliassistenttikin. Näin asiat todella olivat vielä 1990-luvun lopulla. Vielä 2010-luvullakin prosessioikeudessa toimi yksi professori ja kaksi yliopistonlehtoria. Oppiaineen nykyinen henkilökunta koostuu sen sijaan yhdestä professorista ja yhdestä tohtorikoulutettavasta. Tosin myös ruotsinkielisen rikos- ja prosessioikeuden professorin työpanoksesta osa ohjautuu prosessioikeuteen. Lopputulosta tämä ei muuta: tutkimushenkilökuntaa on kolmannes siitä, mitä se oli aikaisemmin. Opetuksen työmäärä on kylläkin kaksinkertaistunut, ehkä jopa kolminkertaistunut.

¹⁵ Näin Klinge 2012 s. 440.

taas on epäreilu viimeisille puheenvuoron käyttäjille, koska uutta kritisoitavaa ei enää ole esitettävissä.

On selvää, että voimavarojen jakaminen tutkimukseen, opetukseen ja enenevästi hallintoon ei enää ole tiedepoliittinen ongelma. Se ei myöskään ole ratkaistavissa tutkimuksen arvioinneilla eikä sinänsä hyvää tarkoittavilla neuvoilla, joiden mukaan tutkijoiden on saatava tai otettava aikaa tutkimukseen.¹⁶ Pikemminkin tiedepolitiikka on aina tuomittu häviämään kilpailussa voimavaroista: opetuksen ja hallinnon tarpeet ovat aina välittömiä ja helposti perusteltavissa, kun taas tutkimuksen laiminlyönnin vaikutukset näkyvät vasta vuosikymmenten päästä. Tutkimuksella ei myöskään ole apunaan samanlaisia painostusryhmiä kuin opetuksella. Vahvat opiskelijajärjestöt vaativat korkeatasoista ja mielellään yksilöllisesti tukevaa opetusta. Kukaan ei ole vaatimuksen aiheellisuudesta eri mieltä. Kannattaa kuitenkin panna merkille, että kukaan ei ole esittämässä vastaavia vaatimuksia tutkimuksen nimissä, vielä vähemmän tukemassa niitä voimatoimin. Tämä ei kuitenkaan muuta lopputulosta: prosessioikeuden tutkimus kärsii ja on pitkään kärsinyt liian vähäisistä voimavaroista. Vaikka tuomiopäivällä ei tulisi pelotella, vaarana on, että voimavarojen – tai oikeammin tutkimuksen tulosten – niukkuudella on hintansa. Se näkyy kansalaisten pääsyssä oikeuksiinsa. Oikeussuojajärjestelmät eivät tutkimustiedon katveessa kehity niin kuin niiden pitäisi kehittyä. Lainsäädännöllä ei esimerkiksi ole sen enempää tukea kuin vahtikoiraakaan.

---

¹⁶ Tämä tutkimus ilmestyy parhiksi vuoden 2003 opetuksen arvioinnin 20-vuotispäiväksi. Arviointiraportti esitti samat huolet henkilökunnan ylikuormittumisesta opetuksessa, työmäärän kasvusta ja jaksamisesta. Ks. koulutuksen ja tutkintojen laatu Helsingin yliopistossa 2003 s. 27. Vaikka tutkimustulokset vanhenevat ja opetussisällöt muuttuvat, akateemisen maailman ongelmat tuntuvat ikuisilta ja ratkaisemattomilta.

